

Stručni rad

POTJEH - O ISTINI KOJA JE IZGUBILA ČOVJEKA

Siniša Opić

Učiteljski fakultet, Zagreb

Željka Pintar

Dječji vrtić Kustošija, Zagreb

Sažetak

Radom se dijalogizira s *Pričom iz davnine*, bajkom o Potjehu. Analizom njene radnje, razmatra se psihološko strukturiranje pojedinčeve osobnosti. Naznačuje se moguća Mažuranićkina sugestija kako su zarobljujući ideali ljudskom životu nedostatni, jednako kao i zaslijepljujuće ambicije. Potjeh, nositelj misli o susretu s Drugime kao preduvjetom življenja u ljudski konstruiranom svijetu, izdvaja se kao značajan sugovornik suvremenog recipijenta priče - čovjeka narcističkog Zapada.

Ključne riječi: empatija, istina, Potjeh

1.Uvod

Čovjek je, po kršćanskom shvaćanju, biće posinjeno s Bogom [1]. Isus Krist, s ljubavlju prihvaćajući ljudsko obličje, zemaljski uprisutnjuje svoju svemoguću, sveprisutnu, sveznajuću, vječnu narav. No svakom je čovjeku, kao ograničenom stvorenju, potrebno odžalovati vlastite manjkavosti i zamijeniti fantaziju svoje svemoćnosti s prihvaćanjem ljudske ranjivosti. Smrtan i pogrešiv, čovjek je suštinski samonedostatan. Otrgnut od prirode i odijeljen od svijeta, pozvan je ujediniti se u ljudsku zajednicu s ljubavlju [2]. Čovjek je određen Drugime i odgovoran je za njega [3]. *Ja* je riječ koja uvijek dolazi u paru, s *Ti* ili *Ono* [4]. Samo po sebi, *Ja* ne postoji. Svijet odnosa sadržan je u združivanju *Ja* i *Ti*. Život je čovjekovo stanje sebstva u kojem se ono zatiče izvan svoje volje, prije svake vlastite odluke [3]. Stvoren, subjekt ovisi o riječi koju mu daju oni koji mu predhode. Okarakteriziranom i interpretiranom, potrebni su mu Drugi kako bi mislio i govorio. Krivo razumljen ili neshvaćen, u jeziku [svijetu] gubi svoje ljudsko mjesto. Kako bi se zdravo psihološki konfigurirao, sebstvu je od rođenja potreban empatični self-objekt [5]. Doživljaj odnosa između sebstva i njegovog objekta, određujući je za psihološku strukturu [6]. Formirana od rođenja, potreba za značajnim Drugim, nesmanjenom snagom, prati čitav ljudski život [5]. No, iako od životnog početka kohezivnost svoje osobnosti duguje savezu s drugima, čovjek današnjice, veličajući svoju samozakonodavstvenost, grandiozno se samopredstavlja kao *self-made-man* [7]. On vjeruje kako je samostalni kreator i organizator vlastite egzistencije. Prosvjećeno izlazeći iz samoskrivljene nezrelosti, služi se vlastitim razumom bez ičijega vodstva [3].

Autonoman, on odvažno empirijski pristupa svijetu i drugom čovjeku, svodeći ih na objekt saznanja. Znanstvenom neosobnošću, spoznaje objektificirani svijet [4]. Preferiranjem znanja STEM područja, neutralno poima stvarnost. Distanciran od načela kojima se usmjerava mišljenje i zbilja, reducira um na praktičnu dimenziju djelovanja i korisnosti [8]. Kao apstraktni promatrač, u isključenju uzajamnosti, teži pragmatičnoj istini, stvarajući znanje kojim okolinu funkcionalno pokorava. Narcistička zamka, u koju je svojim stavom suvremeni čovjek kapitalističkog Zapada uspješno zapleten, na slikovit je način opisana Mažuranićkinom bajkom o Potjehu, momku koji je više od ičega cijenio istinu. S obzirom na važnost ideje koja se njome upućuje odrastajućima, njezina će analiza predstavljati glavnu okosnicu ovog rada.

2.Pronalazak istine u izgubljenom životu

Priča o Potjehu dočaraj je [ne]uspješnog sazrijevanja u čovjekovom odrastanju. Mladići, lutajući šumom, zamišljaju svijet. U pripitomljeno socijaliziranim momcima, u čijoj se kolektivom uređenoj osobnosti ne prepoznaje vlastita jedinstvena značajka, javlja se inicijativna znatiželjnost. Priželjkuju saznati što je izvan horizonta njima poznatog univerzuma. Potreba razumijevanja svijeta izvan poslušnosti, i mimo ustaljenih, nepropitanih regula svojstvena je svim autonomnim, psihološki neponištenim, živim subjektima. Kako bi, nakon pada u stopljenost sa svijetom, mogli napustiti zadane uloge i autentično se susresti s drugima, momci ponajprije moraju odmaknuti od djeda i tijesne tradicijske identifikacije Predočavajući Potjehu, Ljutiši i Marunu sve postojeće - sva blaga, polja i dobra, sva bogatstva, vojske, koplja i pljenove, i sve zvijezde, Svarožić, prekrasno momče u blistavom odijelu, usmjeravajući ambiciju mladića, zaključuje kako je za sreću potrebno ostati na krčevini, uz djeda, sve dok mu ne vrate njima danu ljubav.

Time on, kao predočaj ljudskog nesvjesnog, dvosmjerno direktira žudnju dječaka. Nagon za poistovjećujućim sjedinjenjem sa svijetom, predstavlja slikama bogatstva, moći i znanja. Djed, kao konstrukt odnosa, nagovještava realizaciju dječakove žudnje za autentičnim bivanjem. Odlaskom Svarožića u šumi nastaje dan, a osviješteni momci u svojem se budnom umu ne dosjećaju njegove poruke. Njihovo nesvjesno, ostaje im izvan dosega. U nemogućnosti prisjećanja, prihvaćaju sugestije bjesova. Marun odluči kolonizirati svijet bogatstvom, a Ljutiša snagom. Svoje ambicije stješnjuju uz vlastitu torbu i njedra. Iskustvom osvajanja, oni traže svoje mjesto u svijetu. Rasplamsani strašću za bogatstvom i slavom, unuci odluče smaknuti djeda. No, niti jedan od njih ne htjede to učiniti vlastitom rukom. Fantazma patricida, predočena je unukovim paležom djeda [Oca] i rodne kolibe [Majke]. Destruktivna namjera usmjerena Djedu - ujedinenom principu majčine i očeve ljubavi, razvojno je očekivana. Izlazeći iz simbiotičke sjedinjenosti s roditeljima, djeca im nužno istovremeno upućuju ljubav i suparništvo [9]. Poistovjećivanje uvijek zahtijeva dinamičku ambivalenciju ljubavi i mržnje [10]. Ali stara orahovina rodne kolibe tvrda je kao kamen, plamen je oblizuje, ali ne zahvaća-uništavalaštvo djece staloženo je prihvaćeno. Razumijevanjem djetetovog bijesa i dozvoljavanjem njegove srdžbe bez okrivljivanja i postidivanja, roditelj mu omogućuje da zahtjevne emocije, podijeljene sa svijetom, postanu dio svjesnog iskustva. Roditeljevo preživljavanje djetetovog gnjeva raskida njegovu fantaziju svemoćnog uništenja - za dijete, roditelj postaje biće zasebne subjektivnosti. U kontekstu Mažuranićkine priče, spašavanjem Djeda iz paleža, i primjećivanjem kako mu je lice posiljilo i propalo, Marun i Ljutiša preobražavaju odnos s njime - umjesto identifikacijskog produžetka, Djed, svojim licem, postaje osobnost.

Suočavanje s mrtvim Potjehom, ranjava grandomaniju njegove braće. Beživotan brat, lišava ih bjesova. Kao jasan uvid u konačnost i ograničenost, smrt ublažava doživljaj velebnosti, povređujući njihov narcizam. U Ljutiši i Marunu, otrežnjujuće razočaranje formira osjećaj krivnje prema Djedu. Osviještenom odgovornošću, oni zaslužuju oprost. Potjehova je sudbina drukčija. Priznajući da se ne sjeća Svarožićeve poruke, odlučuje se prisjetiti. Kroz težnju za dosjećanjem, pokušava znanjem kontrolirati sudbinu. On ne smješta bjesove ni u njedra niti u džep. Boreći se protiv njih, usmjeren je svom idealu. No, čeznutljivost prema principu čini ga slijepim za ljudsku stvarnost - istina je čovjeku nedostupna. Čovjek je uvelike direktiran nesvjesnim. I njegova namjera doseganja istine o prirodi, osuđena je na neuspjeh - postanak i unutarnju logiku zakona prirode, čovjeku je nemoguće shvatiti [10]. Kako bi ipak dosegnuo svoju vrijednost, Potjeh se osamljuje. Tražeći suštinsku poruku, ponire u sebe. Zahtijevajući samoću, samopreispituje se. No u prisjećanju neprestano ga ometa bijes. U pokušaju distanciranja, Potjeh ga ignorira. Pokušava ga uništiti, stješnjavajući ga kamenom. Potiskujući ga, želi ga poreći. Ipak, bijes je neuništiv. Iako je za Mažuranićku bijes malen, nakazan, crn i rogat, kao dočaraj ljudske ambicije, čovjeku je nužan. On je izvor ljudske vitalnosti i motivacije [11]. Prigriliti ambiciju poput Ljutiše i Maruna opravdana je ljudska težnja. Ona postaje nakazna tek ukoliko je neuljudena i otrgnuta od dijaloga sa svijetom. Bijes je opak jedino kada njegove namjere nisu stavljene u službu života. S druge strane, Potjehovo inzistiranje na istini, jer je ona preča od svega, ograničava ga na robovanje idealu. U izoliranom odmaku od Drugih, on anulira svoju čovječnost. S obzirom da se vrlina ne krije u čovjeku, već je ona uvijek između ljudi [3], njegova nedijaloška, samotnjački tražena istina, ne predstavlja etički princip. Temeljna uloga svakog moralnog sustava

prvenstveno je njegovanje međuljudske empatije i suosjećanja [12]. Samo je Drugi, koji je uvijek zagonetka, izvorište etičkog iskustva [3]. U tom se iskustvu ne radi o Drugome kako objektu empirijskog spoznavanja kojeg je potrebno obuhvatiti umskim mjerama, već je doživljaj njegova lica izvor sve mudrosti. Umjesto u imperijalnom, samoodređujućem umu, u neuhvatljivom i ranjivom licu siromaha i stranca krije se sam Bog [3]. Zato Potjehov pokušaj samotnog služenja velebnom idealu, razlama njegovu osobnost poput podčinjavanja neuljuđenim strastima njegove braće. Sučelivši se sa Svarožićem, Potjeh se utapa. Gubeći ljudskost u sjedinjavanju sa nesazrijelim idealom, pokušavajući umiti svoj obraz, pada u ponor zdenca. Postavši djelom autonomne osobnosti Ljutiše i Maruna, Djed [združena ljubav Majke i Oca] uvodi Potjeha u zlatan Svarožićev dvor, smještajući ga, u carstvu nesvjesnog, za stol sjajnih, i za život nedostatnih ljudskih ideala.

3.Zaključak

U čovjeku, po suvremenom shvaćanju identiteta, postoji dubok unutarnji prostor mogućnosti koji se zbog društvenih pravila, ograničenja i nametnutih uloga otežano realiziraju [13]. Takvim se ograničavateljima samozakondavstvenosti čovjek treba oduprijeti i autonomno se strukturirati. Autentični pristup svijetu nezapriječenog subjekta, zaista zahtjeva identifikacijsko razjedinjavanje od poistovjećujućih spona [10]. Međutim, izlazak iz sjedinjenja ne podrazumijeva ulazak u izolirano samobivanje. Izlazak iz jedinstvenosti sa svijetom, upućuje na potrebu uspostave prijateljskog saveza sa njime. Mažuranićkina braća započinju razvojno nužnu deidentifikaciju sa tradicijom, no kroz nju prolaze na sebi svojstven način. U punini tog procesa sudjeluju Ljutiša i Marun. Tražeći svoj osoban način života, robuju ciljevima te otkrivaju svoju vrijednosno neusmjerenu snagu. Raspirivanjem vlastitih ambicija, osvajaju objektiviran svijet. U svom pohodu, roditelju upućuju bijes, kako bi nakon njegovog preživljavanja, uspostavili autentičan, nezapriječen odnos. Suočivši se sa smrću, kao razočaravajućom povredom vlastite velebnosti, uljuđuju svoje nedozrele strasti. Kajanjem, zaslužuju oprost, te postaju ljudi u svijetu, među drugim, sebi sličnim ljudima. U djelu se naslućuje kako autorica, opisujući Potjeha kao najpravednijeg među braćom, veliča ljudske ideale, poput principa istine. S druge strane, bjesove predstavlja kao zle, opake, rogate, crne, nakazne sile. Dok Marunov bjes cvili *Hajde, žurno, hajde! Treba da se traži, treba da se nađe! Da tražimo pčelce, da sakupljamo meda, da djelamo rovaš od stotinu reda!*, Ljutišin progovara *Hajde žurno, hajde! Treba da se traži, treba da se nađe: koplje, luk i strijela po junačkoj čudi, da strepe pred nama zvijeri i ljudi!* [14]. Ipak, ambicije su čovjeku potrebne jednako kao ideali [11]. Njihovo komunikacijsko supostajanje nužno je zdravoj pojedinačnoj osobnosti. Čovjekov život zbiva se u paradoksalnom konstruktivnom grandioznosti *Ja sam savršen i ti mi se diviš* i idealizacije *Ti si savršen, a ja sam dio tebe* [6]. Inzistiranje na pojedinom polu, razlama osobnost. Neidealizirane ambicije zle su poput neambicioznih ideala. Iako se Mažuranićkinom pričom opisuje univerzalna izgradnja čovjekove osobnosti, s njezinom je radnjom, u suvremenom kontekstu, moguće uspostaviti dijalog koji proizlazi upravo iz aktualnih društvenih potreba. U tehnološki naprednom, racionalno upravljanim, religijski raščaranom društvu znanja, znanstveno tumačena istina zastupljena je isuviše. Suvremenom pojedincu, umjesto izolirano tražene istine o njemu samome i svijetu, potreban je autentični ljudski odnos [5]. Njemu je neophodna dozvola

priznanja da zahvaljujući tuđem Ti konstruira svoje Ja. Potrebno ga je poduprijeti u razvijanju odgovornosti odraslog čovjeka, koji nadvladava zarobljenost u vlastitom narcizmu [3]. Navedeno iziskuje pojedinčevu hrabrost. Susret s Drugim zahtjeva da se On ponižavanjem ne svodi na vlastiti alter ego, da ga se ne objektivira. Kako bi sugovornik bio viđen kao stvarni subjekt, potrebno je smiono odbaciti vlastite projekcije i vlastiti identitet. Tek takav susret dopušta da Ti postane dio Ja, omogućavajući mu da ostvari sebe u potpunosti [15]. Uz hrabrost, neposredan, uzajaman ljudski odnos zahtjeva sposobnost oprosta. Središnji preduvjet opraštanja je kapacitet žalovanja [16]. Svaki, razvojno nužan, u odrastanju neizbježan gubitak [poput gubitka samopoštovanja, osjećaja sigurnosti, grupne karizme, fizičke snage], iziskuje žalovanje iz kojeg se rađa oprost i pomirenje. Odžalovati vlastiti narcistički poraz dozvoljavanjem vlastite manjkavosti, i prihvatiti autentičnog Drugoga unatoč njegovoj, razvojna je situacija jednako bliska Mažuranićkinom čovjeku iz davnine, kao i njegovom sugovorniku, čovjeku izgubljenom u suvremenoj okolini empatijske praznine.

4. Literatura

- [1] Filić A. Kristološki naglasci govora o Božjem milosrđu u promišljanjima izabраниh crkvenih otaca. *Nova prisutnost*. 2017; 15[3]: 343-62.
- [2] Fromm E. *Umijeće ljubavi*. Zagreb: Naprijed; 1986.
- [3] Perović D. Izlazak iz samoskviljene nezrelosti: Kant i Levinas. *Filozofska istraživanja*. 2017; 148[37]: 813-32.
- [4] Buber M. *Ja i Ti*. Beograd: Vuk Karadžić; 1977.
- [5] Biram dobro [Internet]. Zagreb: Biram dobro; c2020b [cited 2022 Oct 15]. Dostupno na: <https://biramdobro.com/kohutov-arhaicni-i-zreli-selfobjekt/>
- [6] Vukosavljević T. Pojam empatije u Self psihologiji Heinza Kohuta. *Psihologija*. 1996; 4: 499-508.
- [7] Saleci R. *Tiranija izbora*. Zagreb: Zaklada čujem, vjerujem, vidim; 2016.
- [8] Novalić F. *Rasipanje budućnosti: kritika mita napretka i cinizma rasipanja*. Zagreb: Alinea; 2003.
- [9] Winnicott D.W. *Dijete, obitelj i vanjski svijet*. Zagreb: Naprijed; 1980.
- [10] Pavić L. *Lacan: Imaginarna jedinstvenost subjekta nasuprot autentičnom Ja*. Zagreb: Školska knjiga; 2017.
- [11] Biram dobro [Internet]. Zagreb: Biram dobro; c2020a [cited 2022 Oct 15]. Dostupno na: <https://biramdobro.com/vladimir-nemet-narcizam-narcisticka-povreda-narcisticki-bijes/>
- [12] Wall F. *Prirodno dobri: podrijetlo ispravnog i pogrešnog kod ljudi i drugih životinja*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk; 2001.
- [13] Fukuyama F. *Identitet. Zahtjev za dostojanstvom i politike zamjeranja*. Zagreb: TIM press; 2020.
- [14] Brlić-Mažuranić I. *Priče iz davnine*. Zagreb: Profil International; 2008.
- [15] Dodlek I. *Buberova filozofija dijaloga i umjetnost kao susret*. *Filozofska istraživanja*. 2013; 33[1]: 83-95.
- [16] Urlić I. *O oprost i pomirenju u suvremenom svijetu*. U: Marčinko D, Rudan V, urednici. *Nelagoda u kulturi 21. stoljeća*. Zagreb: Medicinska naklada; 2018. str. 119-124